

Ефекти от прилагане на ОСП на ЕС върху развитието на земеделските стопанства в България

Доц. д-р НИНА КОТЕВА

Доц. д-р МИМОЗА МЛАДЕНОВА

Проф. д-р ХРАБРИН БАШЕВ

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: ninakoteva@abv.bg

Въз основа на анализ на влиянието на ОСП на ЕС в периода 2017-2013 г. са изведени обобщаващи изводи за ефектите върху организационно-стопанската структура на земеделието. Оценено е влиянието на ОСП на ЕС като цяло и по отделни мерки и механизми върху реструктурирането, доходите, ефективността и конкурентоспособността на земеделските стопанства от различен тип. Изведени са проблемите на стопанските единици с усвояването на европейските субсидии. На тази основа са разгледани възможностите за подкрепа и развитие на земеделските стопанства в контекста на ОСП на ЕС за новия програмен период 2014-2020 г.

Увод

Въпросът за оценка на реалните ефекти от прилагането на Общата селскостопанска политика на Европейския Съюз (ОСП на ЕС) върху българските земеделски стопанства е сред най-актуалните за анализатори, научни работници, политици, инвеститори, земеделски производители и обществеността като цяло. Той е особено актуален сега, когато се дискутират предстоящите промени в ОСП за новия програмен период (2014-2020 г.) и тяхното очаквано влияние върху нашите земеделски производители.

Целта на настоящето изследване е:

- да се направи оценка на влиянието на ОСП на ЕС върху реструктурирането, доходите, ефективността и конкурентоспособността на земеделските стопанства за периода 2007-2013 г.;

- да се изведат препоръки относно насоките за подобряване на общата и национална селскостопанска политика за новия програмен период.

Тъй като механизмите на ОСП на ЕС и договорените субсидии оказват различно въздействие и имат разнопосочен ефект, анализът е проведен по типология на земеделските стопанства.

За оценка на ефектите на ОСП е използвана официална информация от МЗХ, НСИ

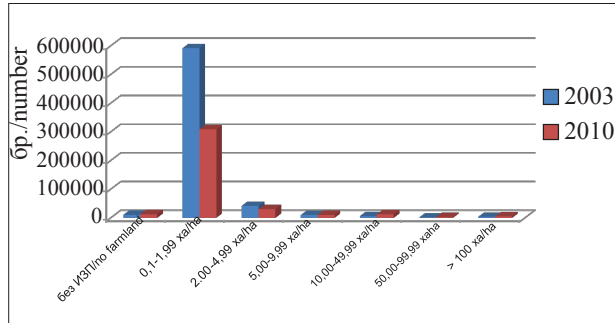
и други източници, първични анкетни данни от мениджъри на стопанства и експертиза с водещи експерти в дадената област.

Представените резултати са част от завършен научен проект (Котева, Н., 2012), в който подходът на изследването и системата от показатели за оценка е подробно представен.

Влияние на ОСП на ЕС върху реструктурирането на земеделските стопанства

За периода 2003-2010 г. се очертава трайна тенденция към намаляване на броя на земеделските стопанства почти наполовина - от 665,5 хил. на 371,1 хил. Процесите по редуциране са най-динамични в малките стопанства. Най-значително е намалението на стопанствата с размер на използваната земеделска площ (ИЗП) до 2 ха - с 48%, и в стопанствата от 2-5 ха - с 28% (фиг. 1).

Запазва се силно дуалистичната организационно-стопанска структура в земеделието. За периода 2003-2010 г. наполовина намалява относителният дял на ИЗП, стопанисвана от малките стопанства, в резултат от намаляване на техния брой. През 2010 г. 90% от стопанствата (които са с размер до 5 ха) обработват под 7% от ИЗП, докато само 2% от едрите стопанства (над 50 ха) стопанисват 78% от ИЗП в страната.

Фиг. 1. Динамика на земеделските стопанства по размер на ИЗП

Fig. 1. Evolution of agricultural farms according to size of utilized farmland

Източник: МЗХ, „Агростатистика”, Преброяване на земеделските стопанства в Р България през 2003 и 2010 г.
Source: MAF, Agri-statistics, Agricultural Census, 2003 and 2010.

Протичащите структурни процеси водят до уедряване на земеделските стопанства в страната, ускорявани главно под влияние на директните плащания. С нарастване на общия размер на ИЗП в страната, в резултат на активизиране търсенето на земя, акумулирането на по-нископлодородни земи и наличие на стимули за разширяване на стопанствата, с цел усвояването на повече субсидии, се ускорява темпът на концентрация в отрасъла. Средният размер на стопанство от 4,4 ха през 2003 г. нараства на 10,1 ха за 2010 г. (табл. 1), но остава значително по-малък от средния размер на фермите в ЕС-27 - 179 ха (Eurostat, Данни от преброяването на земеделските стопанства в ЕС, 2010 г.).

Структурата на земеделските стопанства е определящ фактор за получаването и за размера на директните плащания. Положителните промени в организационно-стопанската структура водят до увеличаване на дела на подкрепените стопанства. През 2007 г. суб-

сидии на площ са получили 15% от стопанствата, а през 2010 г. - техният дял нараства на 24% (по данни на Разплащателната агенция). Нерационалната структура води до сериозен дисбаланс в подкрепата на стопанствата - акумулирането на значителни средства от малък брой едри стопанства, докато преобладаващият дял малки стопанства са лишени от субсидии или техният размер е символичен.

Резултатите от анализа на стопанствата по юридически статут показват, че протичащите процеси не водят до съществени промени в организационно-стопанската структура на земеделието. Обликът на нашето земеделие се определя от стопанствата на физически лица, чиито относителен дял остава доминиращ - над 98%, а стопанствата на юридически лица са едва 2% (по данни от Преброяването на земеделските стопанства в Р България през 2010 г.).

Концентрацията на производството е характерна за почти всички организационни форми на аграрен бизнес:

- увеличението на средния размер на стопанствата на физически лица е незначително, поради ниския им икономически потенциал. За периода 2003-2010 г. средният им размер се е увеличил от 1,3 ха на 3,5 ха;

- стопанствата на юридическите лица са едри стопански структури. Те се развиват в икономически граници, съизмерими с европейските, имат потенциал за усвояване на европейските и национални субсидии и възможности за по-значително увеличаване на техните размери. С най-добра осигуреност с поземлени ресурси през 2010 г. остават производствените кооперации със среден размер - 711,8 ха, следвани от търговските дружества - 318, 2 ха, и едноличните търговци - 244, 7

Таблица 1. Осигуреност на земеделските стопанства със земя
Table 1. Land availability in agricultural farms

Показател/Indicator	2003 г.	2005 г.	2007 г.	2010 г.
ИЗП, ха/Utilized agricultural land, ha	2 904 480	2 729 390	3 050 745	3 620 900
Среден размер на ИЗП в стопанство, ха Average Utilized agricultural land in farms, ha	4,4	5,1	6,3	10,1

Източник: МЗХ, Аграрни доклади 2004-2008 г.; „Агростатистика”, Преброяване на земеделските стопанства в Р България през 2003 и 2010 г. и собствени изчисления.

Source: MAF, Agrarian papers, 2004-2008; Agri-statistics, Agricultural Census, 2003 and 2010; own calculations.

ха. Анализът на резултатите показва, че диференциацията между размерите на земеделските стопанства по юридически статут се задълбочава. Изостря се двуполюсният модел на организационно-стопанската структура в земеделието.

Поради дребното и разпокъсано животновъдство дялът на животновъдните стопанства, които отговарят на изискванията за получаване на плащания по СЕПП и националните доплащания, е минимален. Само 6% от говедовъдните стопанства стопанисват ИЗП над 1 ха и могат да получат подкрепа по линия на единните плащания, а в останалите стопанства този дял е още по-нисък (по данни от Преброяването на земеделските стопанства, 2010).

Обобщаващи изводи за ефектите на директните плащания върху организационно-стопанската структура на земеделието в страната:

- Формиралата се дуалистична структура в земеделието предопределя:

- нисък дял на подкрепените стопанства по линия на СЕПП;

- сериозен дисбаланс в размера на получената подкрепа;

- ограничена подкрепа за животновъдните стопанства.

- Положително въздействие върху реструктурирането на земеделските стопанства:

- стимулират уедряването на земеделските стопанства;

- ускоряват редуцирането на броя на дребните стопанства;

- намаляват дела на малките стопанства в стопанската структура;

- стимулират увеличаване на общата ИЗП на стопанствата;

- Негативното влияние върху реструктурирането на земеделските стопанства се изразява в:

- задълбочаване на дуалистичната организационно-стопанска структура и изостряне на двуполюсният модел в земеделието;

- увеличаване на диференциацията в размера на малките фамилни ферми и едрите стопанства на юридически лица;

- прилагането на схемата на плащания по СЕПП, откъсната от производството, ускоря-

ва протичащите структурни процеси, но не спомага за изграждането на рационална организационно-стопанска структура в българското земеделие.

Влияние на ОСП на ЕС върху доходите на земеделските стопанства

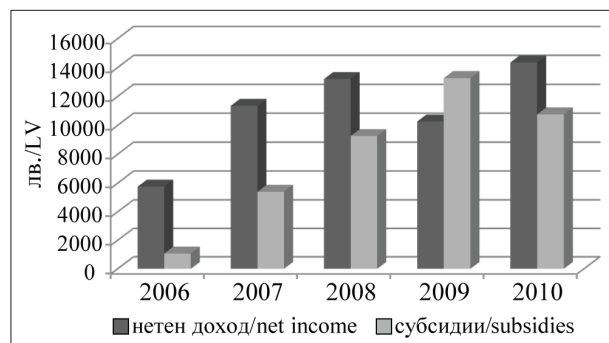
След присъединяването на България към ЕС, средният нетен доход на стопанствата бележи ръст (фиг. 2). Наред с другите икономически и пазарни условия в страната, принос за тяхното нарастване имат и получените субсидии. Основанията за това твърдение са следните:

- нарастващият размер на субсидиите за анализирания период;

- увеличаващият се дял на субсидиите в нетния доход на стопанствата. Дялът на субсидиите в нетния доход през 2006 г. е под 19%, през 2007 г. - близо 48%, през 2008 г. - 70%, а през 2009 г. - 130%, като подкрепата компенсира отрицателния доход без субсидиите, за 2010 г. е 75%;

- тенденцията към намаление на реализирания среден нетен доход без субсидиите в условията на ОСП на ЕС (дори за 2009 г. е отрицателна величина), т. е. субсидиите играят все по-голяма роля при формиране на нетния доход на стопанствата.

Резултатите показват, че получените директни плащания са важен фактор за стабилизиране и повишаване на доходите на земеделските производители.

Фиг. 2. Динамика на средния нетен доход на земеделско стопанство

Fig. 2. Evolution of Net Income of agricultural farm

Източник: МЗХ, „Агростатистика”, СЗСИ.

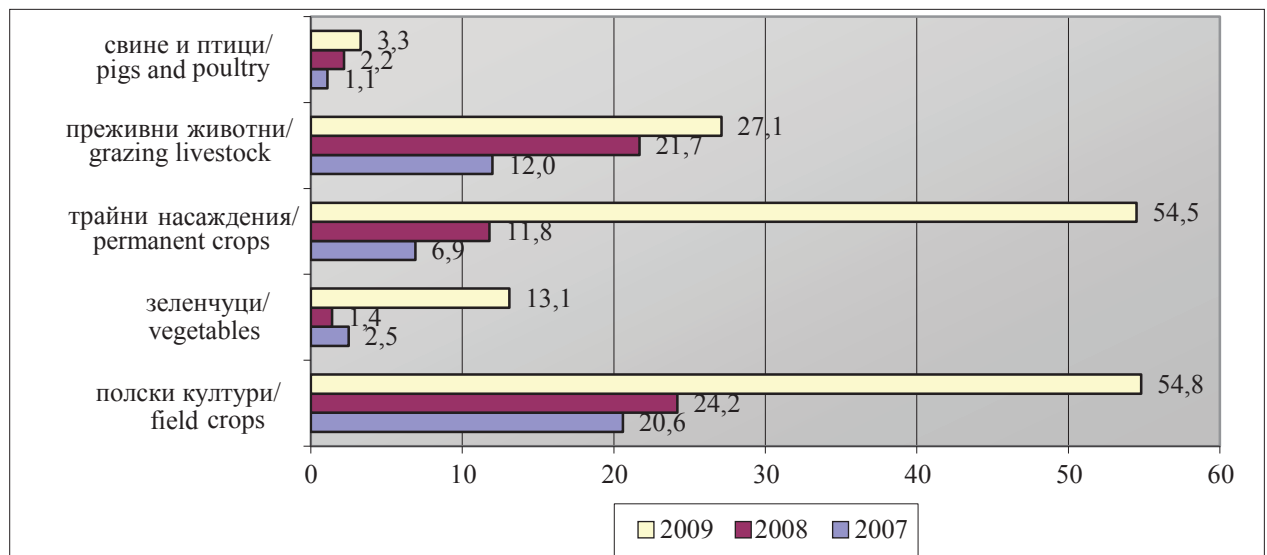
Source: MAF, Agri-statistics.

Сравнителният анализ обаче показва, че директните плащания оказват различно влияние върху доходите по типове стопанства.

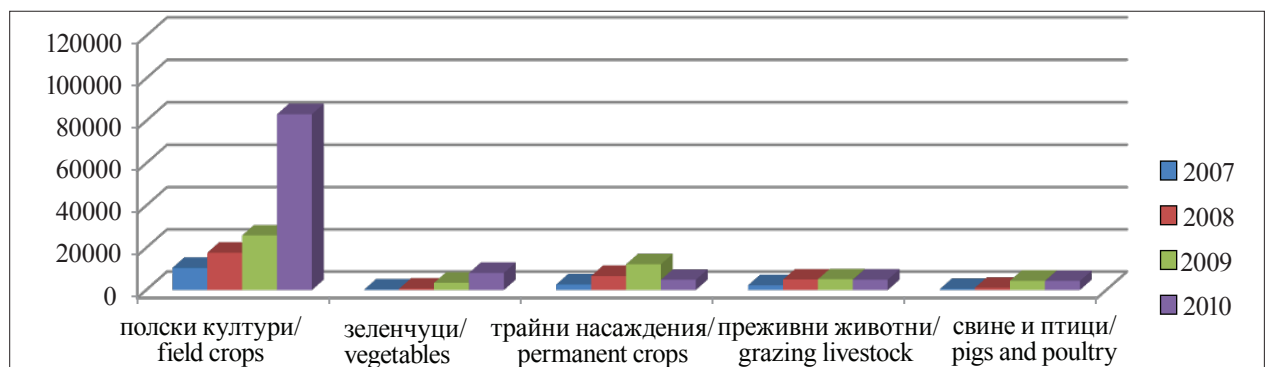
Очертава се силна диференциация в размера на получените субсидии и различия в равнището на подкрепа по специализация на стопанствата, продиктувана от различното равнище на осигуреност със земя и различния относителен дял на директните плащания в производствените разходи. В стопанствата с полски култури - получените субсидии покриват най-голяма част от разходите на 1-ца площ - близо 21% през 2007 г., над 24% - 2008 г., и близо 55% - за 2009 г. Най-ниска е подкрепата при стопанствата със свине и птици, която през 2009 г. е едва 3,3% от производствените разходи. В стопанствата с

трайни насаждения делът на директните плащания от разходите е по-висок за 2009 г. (54,5%), поради ниското равнище на вложените разходи и продължаващото им намаляване, кореспондиращи със супер екстензивно производство (фиг. 3).

В резултат на значително по-добрата осигуреност със земя стопанствата с полски култури акумулират най-голям размер единни плащания, с тенденция на значително нарастване всяка следваща година спрямо предходната. На следващо място по размер на получените субсидии са стопанствата с трайни насаждения. Останалите групи стопанства са получили по-малък размер субсидии от средния. Най-слабо подкрепени са стопанствата в секторите „Зеленчуци“, „Свине“ и „Птици“ (фиг. 4).

Фиг. 3. Относителен дял на субсидиите към разходите на дка по специализация на стопанствата, %
 Fig. 3. Share of subsidies in expenditures per dka for farms with different specialization, %
 Източник: МЗХ, „Агростатистика“, СЗСИ. / Source: MAF, Agri-statistics.

Фиг. 4. Размер на получените субсидии по специализация на стопанствата, лв.
 Fig. 4. Level of received subsidies for farms with different specialization, lv
 Източник: МЗХ, „Агростатистика“, СЗСИ. / Source: MAF, Agri-statistics.

Резултатите показват, че получените плащания оказват най-силно въздействие върху доходите на стопанствата с полски култури - за 2010 г. субсидиите представляват над 80% от средния нетен доход. Благодарение на получените субсидии най-значително е нарастването на нетния доход в стопанствата с полски култури - близо 6 пъти за 2010 г., спрямо 2007 г. (фиг. 5).

При трайните насаждения - след 2008 г. единните плащания покриват загубите на стопанствата и спомагат да се реализира минимален доход (почти нулев доход).

При стопанствата с преживни животни - получените субсидии допринасят за задържане на доходите приблизително на едно и също равнище.

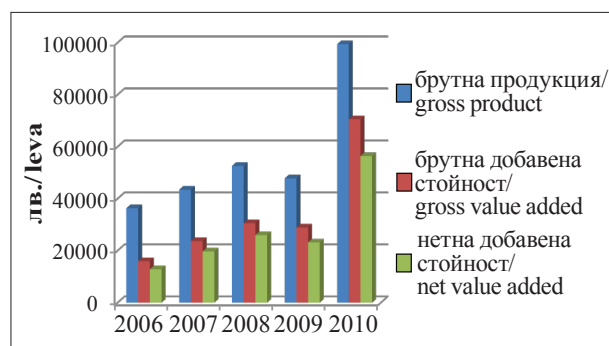
Въз основа на анализа на влиянието на директните плащания върху доходите по типове стопанства могат да се направят следните обобщаващи изводи:

- Значителен ръст на средните доходи след присъединяването на България в ЕС;
- Директните плащания оказват положително влияние върху доходите на стопанствата, но по типове стопанства подкрепата е неравномерна и небалансирана:
  - нарастващо значение на субсидиите при формирането на доходите на стопанствата с полски култури;
  - стабилизираща роля на субсидиите при доходите на стопанствата с трайни насаждения и преживни животни;
  - почти неутрално влияние по отношение доходите на стопанствата със зеленчуци, свине и птици;

- Значително се облагодетелстват малък брой едри стопанства в сектор „Полски култури” (предимно зърнено-житни и слънчоглед), които се развиват в икономически граници, съизмерими с европейските стопанства.

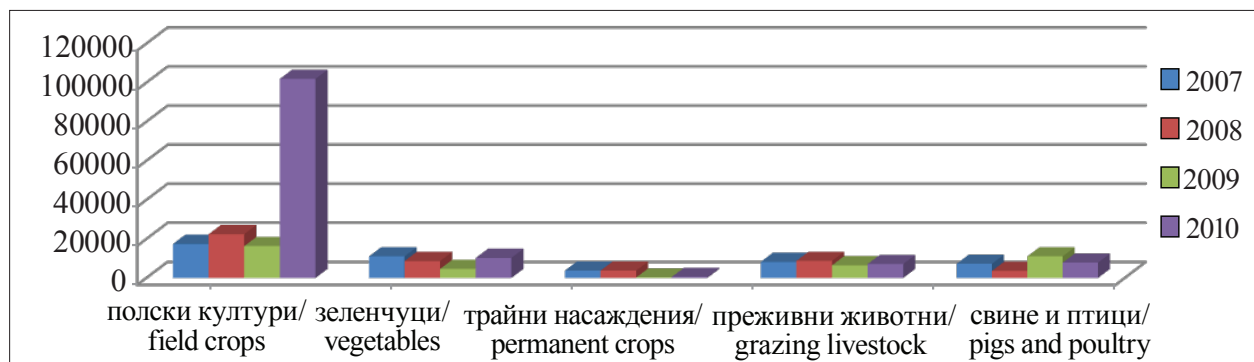
Влияние на ОСП на ЕС върху икономическата ефективност на земеделските стопанства

Анализът на резултатите за периода 2006-2010 г. показва увеличаване на средните икономически показатели на земеделските стопанства (фиг. 6). Въпреки че през 2009 г. е отчетен спад спрямо предходната година, равнището на показателите е по-високо от 2006 г., т. е. преди влизането на страната в ЕС. Това показва, че значителна роля за подобряване на икономическите показатели на стопанствата има получената подкрепа по мерките и механизмите на ОСП на ЕС.

Фиг. 6. Динамика на средните икономически показатели на земеделските стопанства
Fig. 6. Evolution of average economic indicators of agricultural farms

Източник: МЗХ, „Агростатистика”, СЗСИ.
Source: MAF, Agri-statistics.

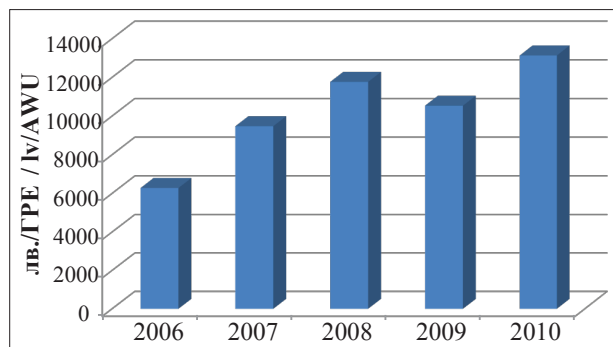
Фиг. 5. Динамика на нетния доход по специализация на стопанствата, лв.

Fig. 5. Evolution of Net Income in farms with different specialization, lv

Източник: МЗХ, „Агростатистика”, СЗСИ. / Source: MAF, Agri-statistics.

По-бързият темп на нарастване на междинното потребление, в сравнение с темпа на нарастване на брутната продукция, води до по-нисък темп на нарастване на резултативните икономически показатели на стопанствата - брутната и нетната добавена стойност. Сравнителният анализ в динамиката на икономическите показатели сочи, че увеличението на субсидиите всъщност компенсира в голяма степен по-високите производствени разходи в стопанствата.

Нарастването на икономическите показатели на земеделските стопанства след влизането на България в ЕС води и до нарастване на един от основните показатели на икономическата ефективност - производителността на труда, изразена чрез нетната добавена стой-

Фиг. 7. Динамика в производителността на земеделските стопанства

Fig. 7. Evolution of productivity of agricultural farms

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ.

Source: MAF, Agri-statistics.

ност на 1-ца годишна работна единица (ГРЕ) (фиг. 7). През 2010 г. е постигната два пъти по-висока ефективност спрямо 2006 г.

В условията на ОСП на ЕС се отчитат разнопосочни тенденции в основните икономически показатели по специализация на стопанствата, характеризиращи икономическата ефективност.

При стопанствата с полски култури се очертава макар и колеблива тенденция към увеличаване на продуктивността (изразена чрез нетната добавена стойност на 1 дка ИЗП), доходността (изразена чрез нетния доход на 1 дка ИЗП) и производителността. Съществен принос за това имат получените субсидии от тези стопанства. Знак за това е, че нормата на рентабилност без субсидиите е с тенденция към понижаване.

При стопанствата със зеленчуци се запазва почти непроменено равнището на производителност и се очертава рязък спад в доходността и продуктивността.

Най-тежко е икономическото състояние на стопанствата с трайни насаждения. Постигнатите икономически резултати не кореспондират с едно интензивно производство.

При животновъдните стопанства се очертават колебливи тенденции на показателите - продуктивност и доходност, трайна тенденция на намаляване на производителността.

Сравнителният анализ показва, че животновъдните стопанства, в сравнение с расте-

Таблица 2. Икономическа ефективност на стопанствата в растениевъдството

Table 2. Economic efficiency of crop farms

Показатели Indicators	Полски култури Field crops				Зеленчуци Vegetables				Трайни насаждения Permanent crops			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Рентабилност със субсидия/Profitability with subsidies	33,6	30,6	23,5	59,9	38	18,5	13,9	50,0	8,7	5,6	0,5	2,4
Рентабилност без субсидия/Profitability without subsidies	13,4	6,5	-13,7	11,0	37	17	3,7	10,7	2,7	-4,3	-25,4	-19,8
Продуктивност, лв./дка Productivity, LV/dka	55	78	74	85	1073	1067	562	184	188	253	230	244
Производителност, лв./ГРЕ Productivity, LV/AWU	17077	21704	16412	43930	9231	9880	5879	10280	11362	14994	8788	7896
Доходност, лв./дка Income per dka	26	34	22	36	650	435	172	71	25	22	1,2	3,8

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ.

Source: MAF, Agri-statistics.

ниевъдните, са постигнали по-ниска производителност.

Общият извод, който се налага от направения анализ, е, че с изключение на стопанствата с полски култури при останалите специализирани стопанства няма трайна тенденция на повишаване на ефективността на производството, която се очаква да настъпи в резултат на подкрепата на ОСП на ЕС.

Влияние на ОСП върху конкурентоспособността на земеделските стопанства

Болшинството от експертите оценяват съвкупното влияние от прилагането на елемен-

тите на ОСП върху конкурентоспособността на фирмите, на големите по размер стопанства и на стопанствата, специализирани в полски култури като добро и значително. Ефектът върху конкурентоспособността на средните по размер стопанства и на стопанствата, специализирани в зеленчуци, е определен като незначителен или добър (фиг. 8).

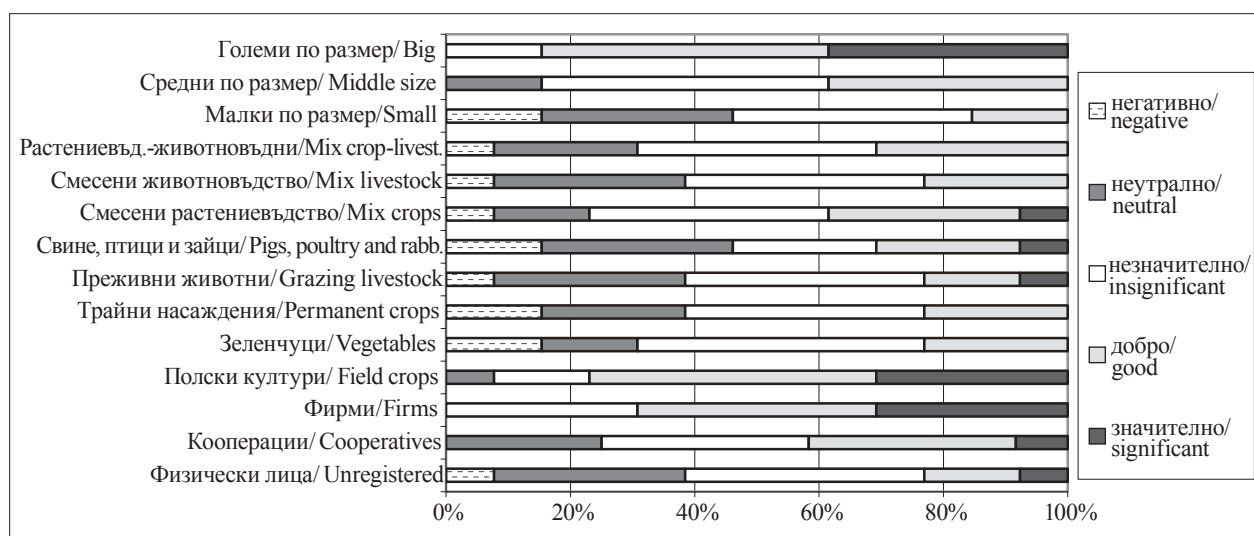
Според мениджърите на 42% от анкетираните стопанства, прилагането на ОСП оказва добро или значително влияние върху тяхната конкурентоспособност (фиг. 9). В най-голяма степен новата политика оказва подобряващо влияние върху конкурентоспособността на стопанствата в райони с природни огра-

Таблица 3. Икономическа ефективност на стопанствата в животновъдството
Table 3. Economic efficiency of livestock farms

Показатели Indicators	Преживни животни/Grazing livestock				Свине и птици/Pigs and poultry			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Рентабилност със субсидия/Profitability with subsidies	42,3	38,07	28,1	46,1	12,3	6,9	23,9	27,9
Рентабилност без субсидия/Profitability without subsidies	30,6	16,4	6,07	14,4	11,36	4,8	14,4	18,2
Продуктивност, лв./дка Productivity, LV/dka	6300	7042	5202	5837	10336	7527	9734	8815
Производителност, лв./ГРЕ Productivity, LV/AWU	94	110	98	121	646	469	717	567
Доходност, лв./дка Income per dka	62	69	51	67	239	117	369	258

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ.

Source: MAF, Agri-statistics.

Фиг. 8. Ефект на ОСП на ЕС върху конкурентоспособността на стопанствата

Fig. 8. Impact of EU CAP on competitiveness of farms

Източник: Експертиза с водещи експерти. / Source: Expertise with leading experts.

ничения, на големите и средни стопанства, на кооперациите и едноличните търговци, и на специализираните в растениевъдно-животновъдни, полски култури и преживни животни. Нещо повече, една четвърт от едрите стопанства и с растениевъдно-животновъдна специализация, почти 17% от кооперациите, над 11% от фермите в предимно равнинни райони, над 7% от стопанствата с полски култури и в равнинно-планински райони, и почти 6% от фермите със средни размери, оценяват като значителен ефекта от прилагане на ОСП по отношение на повишаване на тяхната конкурентоспособност.

От друга страна, всички или основната част от търговските дружества, ООД и ЕООД, физическите лица, стопанствата в смесено растениевъдство, свине, птици и зайци, трайни насаждения и зеленчуци, и фермите, разположени в планинските и равнинно-планински райони на страната, оценяват като незадоволително или неутрално влиянието на новата политика по отношение на равнището на тяхната конкурентоспособност. За всички от стопанствата със смесено животновъдство, всяко второ от тези в защитени зони и територии, една четвърт от едноличните търговци, всяко пето в предимно планинските райони, над 12% от малките ферми, над 7% от стопанствата с полски

култури, и почти 6% от физическите лица и стопанствата в равнинни райони прилагането на ОСП понижава конкурентоспособността им (негативен ефект).

Въз основа на анализа може да се направи обобщаваща оценка за влиянието на ОСП на ЕС върху развитието на земеделските стопанства в страната:

- Прилагането на разнообразните инструменти на ОСП на ЕС в страната оказва различно влияние върху стопанствата от различен юридически тип, специализация, размери и географско разположение.

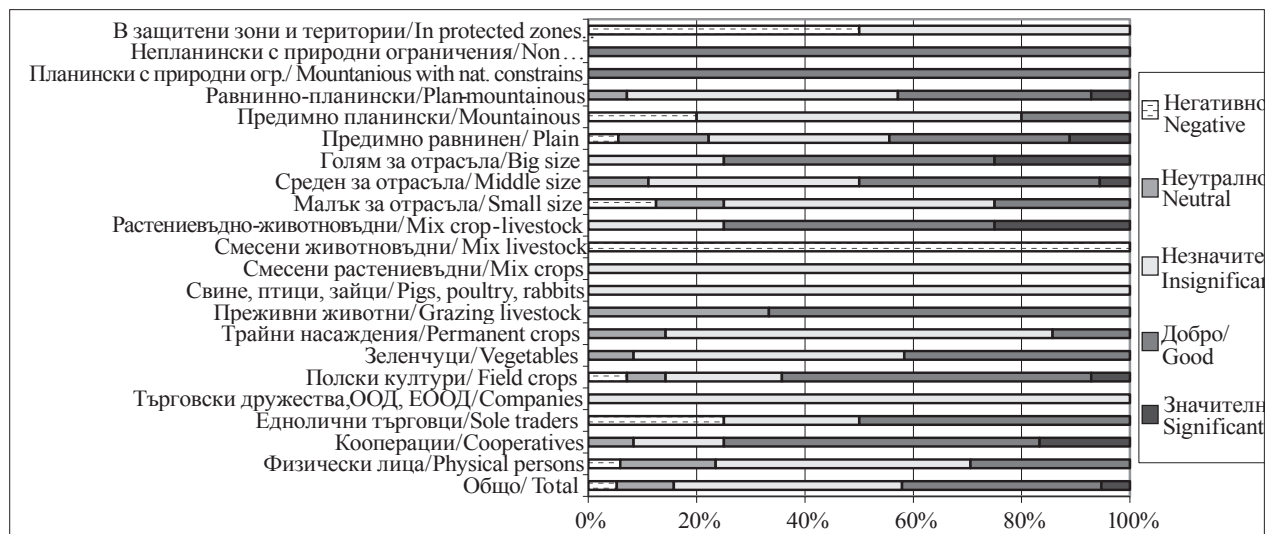
- Цялостен позитивен ефект върху кооперациите; стопанствата на търговските дружества; едрите стопанства; фермите със зърнено-житни и маслодайни култури;

- Негативен ефект върху: малките ферми; стопанствата, специализирани в зеленчуко- и плодпроизводство, животновъдните и смесените растениевъдно-животновъдни стопанства;

- Незначително или неутрално влияние върху останалите типове стопанства.

Насоки за подобряване на общата и национална селскостопанска политика през новия програмен период

Експерти оцениха значимостта на различните фактори, които биха довели до по-

Фиг. 9. Ефект на ОСП на ЕС върху конкурентоспособността на стопанствата

Fig. 9. Impact of EU CAP on farms competitiveness

Източник: Интервю с мениджъри на стопанства. / Source: Interview with farm managers.

добряване влиянието на ОСП върху стопанствата в нашата страна. Те са в голяма степен единодушни, че *най-значимите* фактори за подобряване на ефектите на ОСП върху стопанствата са „подобряване на управлението в държавните органи, прилагачи ОСП”, „диференциране на подкрепата, в зависимост от специализацията на стопанствата”, „гарантиране на прозрачност в разпределението на субсидиите”, „подобряване на пазарната инфраструктура” и „радикална реформа на ОСП на ЕС” (фиг. 10).

Болшинството от експертите също така смятат, че *силно значими* фактори за повишаване влиянието на ОСП върху фермите са „асоциирането на земеделските производители”, „опростяване на процедурите за стопанствата, свързани с получаване на подпомагане по ОСП” и „подобряване на държавното санкциониране на законите, стандартите и договорите”.

Повече от половината от експертите оценяват като фактори с голяма значимост „преразпределение на средствата между отделните мерки на ПРЗСР”, „диференциране на подкрепата в зависимост от размера на фермите”, „производственото реструктуриране на стопанствата”, „намаляване на разходите на стопанствата, свързани с прилагане на изискванията на ОСП”, „повишаване ефективността на научните изследвания”, „подобряване дейността на системата за съвети” и „приключване на икономическата криза в Европейския съюз”.

Заедно с това мнозинството експерти оценяват „повишаване на националните доплащания”, „повишаване на подкрепата от Първи стълб на ПРЗСР”, „подобряване дейността на местните органи на управление” и „подобряване на оценките за многостранните ефекти на ОСП” като *среднозначими* фактори за подобряване влиянието на ОСП върху нашите стопанства.

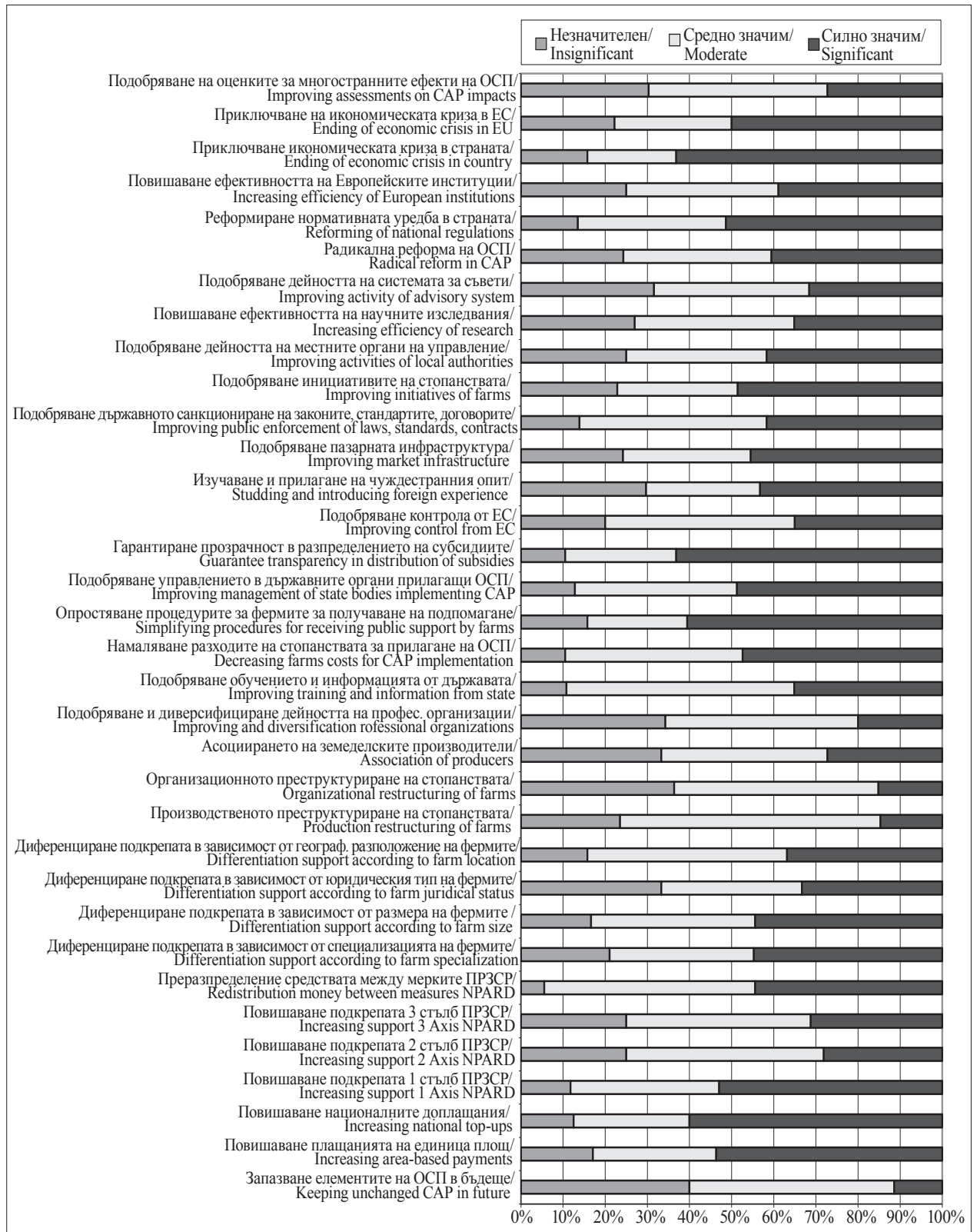
От друга страна, единствено „диференциране на подкрепата, в зависимост от юридическия тип на стопанствата” е определено като *незначителен* фактор за повишаване на влиянието на ОСП върху стопанствата.

По отношение на останалите фактори няма единодушие сред експертите за степента на тяхната значимост.

Оценките на експертите за значимостта на факторите за подобряване на ефектите от ОСП трябва да се използват при определяне на основните направления, в които е необходимо да се насочи и по-нататъшното усъвършенстване на общата и националната политика по отношение на земеделските стопанства в страната.

Първо основно направление е подобряване на общото публично управлението и управлението на обществените програми за подпомагане на селското стопанство - подобряване на управлението в държавните органи, гарантиране на прозрачност в разпределението на субсидиите, подобряване на пазарната инфраструктура, опростяване на процедурите за стопанствата, свързани с получаване на подпомагане по ОСП на ЕС, подобряване на държавното санкциониране на законите, стандартите и договорите, приключване на икономическата криза в страната и ЕС.

Второ основно направление е усъвършенстване на инструментите на самата аграрна политика - радикална реформа на ОСП на ЕС, реформиране на нормативната уредба в нашата страна, диференциране на подкрепата, в зависимост от специализацията на стопанствата, повишаване на националните доплащания, повишаване на директните плащания на единица площ, повишаване на подкрепата от Първи стълб на ПРЗСР и диференциране на подкрепата, в зависимост от специализацията на стопанствата. Особено важно е да се насочи подкрепата към тези категории стопанства, които в най-малка степен са позитивно повлияни от прилагането на ОСП - сравнително малките ферми, стопанствата със животновъдна специализация и тази различна от полските култури, разположените в райони с природни и социално-икономически ограничения. Също така подкрепата на ОСП трябва да се насочи към тези аспекти от динамиката на стопанствата, които не са прогресивно променени в следприсъединителния период - ниската адаптивност, производстве-

Фиг. 10. Значимост на факторите за подобряване на влиянието на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства в страната

Fig. 10. Importance of factors for improving impact of CAP on Bulgarian farms

Източник: Експертиза с водещи експерти.

Source: Expertise with leading experts.

на и управленческа ефективност, конкурентоспособност, високата финансова задлъжнялост и зависимост от доставчици и купувачи, недостатъчната социална и екологическа устойчивост, и т. н.

Трето основно направление е подобряването на инициативите и асоциирането на стопанствата, което изисква съвместни действия на фермерите, професионалните организации и държавните органи - обучение, информация, обмяна на опит, демонстрации, ефективни обществени програми за подпомагане на асоциирането на производителите, за подкрепа на предприемачите, за застраховане срещу различните рискове и т. н.

В заключение - България трябва да аргументира и защити позицията си така, че рамката и разпределението на средствата за новия програмен период 2014-2020 г. да отчетат нашите организационни, производствени, икономически и други условия, възможностите и нуждите на земеделските производители, целите и приоритетите в развитието на земеделието.

ЛИТЕРАТУРА

Котева, Н. и колектив. 2012. Ефекти от прилагането на ОСП на ЕС върху земеделието и ХВП, научен проект, ССА, ИАИ, С.

МЗХ. 2012. Преброяване на земеделските стопанства в България през 2010 г. Резултати, „Агростатистика”, С.

МЗХ. 2005. Резултати от преброяване на земеделските стопанства през 2003 г., „Агростатистика”, С.

МЗХ, Аграрни доклади 2004-2008 г.

МЗХ. 2009. „Агростатистика”. Система за земеделска счетоводна информация, №149.

МЗХ. 2011. „Агростатистика”. Система за земеделска счетоводна информация, №167.

МЗХ. 2012. „Агростатистика”. Система за земеделска счетоводна информация, №194.

МЗХ. 2013. „Агростатистика”. Система за земеделска счетоводна информация, №236.

Effects from EU CAP Implementation on Development of Bulgarian Farms

N. KOTEVA, M. MLADENOVA, H. BACHEV
Institute of agricultural economics – Sofia

(Summary)

On the base of analysis of impacts of EU CAP implementation during 2007-2013 conclusions are made about the effects on organizational structures in agriculture. Assessment is made on impact of EU CAP as a whole and its individual instruments and mechanisms on restructuring, income, efficiency and competitiveness of agricultural farms of different type. Problems associated with utilization of European subsidies and factors for improving impacts of CAP on farms are identified. Possibilities for public support and development of agricultural farms during the new program period (2014-2020) are specified.

Key words: agricultural farms, EU CAP, efficiency, competitiveness, organizational structures of agriculture

Статията е постъпила в редакцията - XI.2013 г.